

شناسایی و تبیین الگوی انسان تاب‌آور در رویکرد اقتصاد مقاومتی

عبدالباسط مرادزاده*
عبدالواحد بامری**
محسن یعقوبی***

چکیده

در راستای مواجهه با فشارها و تحریم‌های بیرونی، اقتصاد مقاومتی به عنوان رویکردی که می‌تواند ضامن قوام و استحکام ساخت درونی کشور باشد، به عنوان راهبردی مؤثر توسط رهبر انقلاب معرفی شد. در پژوهش حاضر در چارچوب اصول و مبانی اقتصاد مقاومتی، تلاش شد مؤلفه‌های انسان تاب‌آور مبتنی بر بیانات ایشان استخراج و تبیین شود. با توجه به این هدف، روش پژوهش، تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی است. نتایج حاصل نشان می‌دهد بر مبنای بیانات رهبری، برای پایداری و ثبات در مسیر اجرای اصول اقتصاد مقاومتی، الگوی انسان تاب‌آور، مشتمل بر چهار مقوله اصلی و هشت مقوله فرعی، شامل اعتقادی (تقوا و توکل)، شناختی (بصیرت و هویت مستقل)، روانشناختی (خودباوری و امید به آینده) و رفتاری (پرهیز از اسراف، ایستادگی) می‌باشد. تقویت این مقوله‌ها در لایه‌های فردی جامعه می‌تواند به نهادینه‌سازی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی کمک نماید.

واژگان کلیدی

انسان تاب‌آور، اقتصاد مقاومتی، رهبر انقلاب، تاب‌آوری، پایداری.

*. استادیار گروه مدیریت، دانشگاه ولایت، ایرانشهر. (نویسنده مسئول)
ab.moradzadeh@velayat.ac.ir
**. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
a.bameri@velayat.ac.ir
***. دانش‌آموخته دکتری مدیریت، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
mohsen.yaeghoubiei@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۰۴
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۱۴

مقدمه

تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، علاوه بر رویکردهای دولتی، به پشتوانه‌های مردمی نیز نیازمند است. زمانی که اعضاء یک جامعه، آگاهی و توانایی کافی در جهت ایستادگی و مقابله با تهدیدات پیرامونی را داشته باشند، قوام آن جامعه از استحکام بیشتری برخوردار خواهد بود. اهمیت این مسئله در بندهای ۱ و ۱۹ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نیز مورد اشاره قرار گرفته است. در بند ۱ به مشارکت آحاد جامعه به عنوان سرمایه‌های انسانی در فعالیتهای اقتصادی و در بند ۱۹ به تقویت فرهنگ جهادی در نهادهایسازی این مفهوم اشاره شده است. همچنین، در فروردین ۱۳۹۳، رهبری، نقش مردم را در اقتصاد مقاومتی این‌گونه تبیین کردند: «اقتصاد مقاومتی، مردم‌بنیاد است؛ یعنی بر محور دولت نیست و اقتصاد دولتی نیست، اقتصاد مردمی است؛ با اراده مردم، سرمایه مردم، حضور مردم تحقق پیدا می‌کند. اما دولتی نیست. به این معنا نیست که دولت در قبال آن مسئولیتی ندارد؛ چرا، دولت مسئولیت برنامه‌ریزی، زمینه‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت و کمک دارد». (بیانات رهبری، ۱۳۹۳/۱/۱) سپس، در زمستان همین سال مجدداً اشاره داشتند که: «تکیه عمده اقتصاد مقاومتی، روی مردم و روی تولید داخلی است». (بیانات رهبری، ۱۳۹۳/۱۱/۲۹)

با گذشت حدود یک دهه از زمان مطرح شدن نظریه اقتصاد مقاومتی، متأسفانه تاکنون چه در بُعد پژوهش و چه در بعد برنامه‌های ساختاری و اداری، در خصوص تبیین و نهادهایسازی نقش مردم در فرآیندهای گوناگون اقتصاد مقاومتی، اقدامات قابل قبولی انجام نشده است. این موضوع در بیانات رهبری نیز قابل ردیابی است: «در حال حاضر، اقتصاد و فرهنگ در صدر فهرست اولویتهای کشور است. در باب اقتصاد، علاوه بر مشکلات عمده مشهود، باید اذعان کنیم که در دهه پیشرفت و عدالت، نمره مطلوبی در باب عدالت به دست نیاورده‌ایم. این واقعیت ناخواسته باید همه را به تلاش فکری و عملی در باب معیشت طبقات ضعیف، به‌مثابه اولویت، وادار سازد. توصیه صاحب‌نظران به ما می‌گوید که راه درست برای این مقصود اصلاح خطوط اصلی اقتصاد ملی یعنی: اشتغال، تولید، ارزش پول ملی، تورم، اسراف و امثال آن است. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در این زمینه، راهنمای معتبری است». (بیانات رهبری، ۱۳۹۳/۳/۷)

به‌طور کلی، فرد مهم‌ترین مؤلفه در موفقیت یا رستگاری و یا ذلت و شکست یک ملت است. به‌ویژه در شرایط کنونی که پیاده‌سازی اقتصاد مقاومتی به یک ضرورت تبدیل شده است، شناسایی مؤلفه‌های تاب‌آوری ملی و به‌ویژه، انسان تاب‌آور یک ضرورت اساسی است. همچنین، با توجه به پیشنهاد اقتصاد مقاومتی توسط معظم‌له، ضرورت دارد که مؤلفه‌های انسان تاب‌آور را از بیانات ایشان استخراج کرده، و بر

اساس الگوی حاصل از آن، به تبیین ویژگی‌های فردی اعضای جامعه برای پایداری در مسیر اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی پردازیم. بنابراین، سؤال اصلی پژوهش عبارت است از اینکه: الگوی انسان تاب‌آور در مسیر اقتصاد مقاومتی، مبتنی بر بیانات رهبری دارای چه شاخص و مؤلفه‌هایی می‌باشد؟

الف) چارچوب مفهومی پژوهش

با مطرح شدن موضوع هسته‌ای ایران به‌عنوان یک مسئله سیاسی در عرصه‌های بین‌الملل، رویکردهای متفاوتی نسبت به ایران از سوی قدرت‌های بزرگ در پیش گرفته شد که مهم‌ترین آنها، تحریم‌های همه‌جانبه بود. در همین راستا، در سال ۱۳۸۰ لزوم مقاومت‌سازی اقتصاد توسط رهبر معظم انقلاب مطرح شد و در سال ۱۳۸۶ از جنگ اقتصادی به عنوان یکی از برنامه‌های اصلی مستکبران جهانی در بیانات خود یاد کردند. اما اولین استفاده ایشان از لفظ «اقتصاد مقاومتی» در سال ۱۳۸۹ بود. سال ۱۳۹۰ ایشان با قرار دادن شعار سال، تحت‌عنوان «جهاد اقتصادی»، اهمیت و ضرورت سخن پیشین خود با کارآفرینان را مورد تأکید قرار دادند. در سال ۱۳۹۱ آن را این‌گونه تعریف کردند: «اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به یک ملت امکان و اجازه می‌دهد که حتی در شرایط فشار هم، رشد و شکوفایی خودشان را داشته باشند ... یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تضمین‌کننده رشد و شکوفایی یک کشور باشد». در همین دیدار، ایشان «اقتصاد مقاومتی» را معنا و مفهومی از کارآفرینی معرفی و برای نیاز اساسی کشور به کارآفرینی نیز دو دلیل «فشار اقتصادی دشمنان» و «آمادگی کشور برای جهش» را معرفی نمودند. در ۲۹ بهمن ۱۳۹۲، بعد از گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی در سطح کشور، رهبر انقلاب، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی را در ۲۴ ماده، پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام تهیه و ابلاغ نمودند. (بیانات رهبری، ۱۳۹۲/۱۱/۲۹) در فروردین ۱۳۹۳، رهبری، نقش مردم را در اقتصاد مقاومتی این‌گونه تبیین کردند: «اقتصاد مقاومتی، مردم‌بنیاد است؛ یعنی بر محور دولت نیست و اقتصاد دولتی نیست، اقتصاد مردمی است؛ با اراده مردم، سرمایه مردم، حضور مردم تحقق پیدا می‌کند. اما دولتی نیست. به این معنا نیست که دولت در قبال آن مسئولیتی ندارد؛ چرا، دولت مسئولیت برنامه‌ریزی، زمینه‌سازی، ظرفیت‌سازی، هدایت و کمک دارد». (بیانات رهبری، ۱۳۹۳/۱/۱) در سال ۱۳۹۴ در نامه به رئیس‌جمهور، این‌گونه بر این مهم تأکید کردند: «رفع تحریم‌ها هر چند از باب رفع ظلم و احقاق حقوق ملت ایران کار لازمی است، لیکن گشایش اقتصادی و بهبود معیشت و رفع معضلات کنونی، جز با جدی گرفتن و پی‌گیری همه‌جانبه اقتصاد مقاومتی میسر نخواهد شد». (نامه رهبر انقلاب به رئیس‌جمهور درباره الزامات اجرای برجام ۹۴/۷/۲۹) لزوم توجه جدی به اقتصاد مقاومتی در سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ نیز با نام‌گذاری این سال‌ها به نام «اقتصاد

مقاومتی، اقدام و عمل» و «اقتصاد مقاومتی، تولید و اشتغال»، در رأس امور دولت و ملت قرار گرفت. به‌ویژه، بیانات ایشان در جمع اقشار مختلف مردم (شهریور ۱۳۹۵)، حاوی دو نکته اساسی در رابطه با اقتصاد مقاومتی بود. تبیین هدف دشمن از فشارهای اقتصادی و همچنین نقش مردم در این مسیر: «اینکه ما مرتب راجع به مسئله اقتصاد، اقتصاد مقاومتی و مانند اینها در این چند سال، مرتب اول سال، وسط سال، آخر سال می‌گوییم، تکرار می‌کنیم، به‌خاطر این است که دشمن به این نقطه خاص توجه کرده است. [می‌خواهند] اقتصاد کشور را خراب کنند، وضع مردم بد باشد، جیب مردم خالی بشود، امکانات مردم کم بشود، پول مردم بی‌ارزش بشود، قدرت خریدشان کم بشود تا ناراضی بشوند؛ هدف، این است. مردم را از اسلام و از نظام اسلامی ناراضی کنند؛ این، هدف دشمن است. لذا روی اقتصاد تکیه می‌کنند برای اینکه وضع مردم خراب بشود تا به‌خاطر خرابی وضع، از اسلام و از نظام اسلامی منصرف بشوند. خب این وظیفه کیست که در مقابل این وضعیّت ایستادگی کند؟ وظیفه همه؛ وظیفه دولت هست، وظیفه مجلس هست، وظیفه مسئولین گوناگون هست، وظیفه آحاد مردم هم هست. همه وظیفه داریم، باید انجام بدهیم». (بیانات رهبری، ۱۳۹۵/۶/۳۰) همچنین در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری، موضوع استقامت و تاب‌آوری مردم را این‌گونه تبیین نموده‌اند: «مثلاً فرض کنید نظام اسلامی با فشارهای شرطی دشمن مواجه می‌شود؛ مراد ما از فشار شرطی این است که یک فشاری را وارد می‌کنند، مثلاً تحریم را، بعد می‌گویند این را برمی‌داریم به شرط اینکه فلان کار انجام بگیرد - این جور نیست که آدم را به کلی مأیوس کنند؛ می‌گویند برمی‌داریم اما شرطش این است که این کار باید انجام بگیرد؛ این خب خیلی چیز خطرناکی است، خیلی چیز مهمی است؛ این شرطها ممکن است که شرطهای بشدت گمراه‌کننده و هلاک‌کننده‌ای باشد - در یک چنین وضعی انسان چه کار باید بکند؟ اینجا انسان متوجه می‌شود که علاج این، «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مَنْ تَابَ مَعَكَ» است؛ چون این مسئله، مسئله عمومی است، مسئله شخصی که نیست. [مثلاً] در قرآن وجوب صبر، وجوب استقامت برای خود شخص [پیغمبر] هست؛ مخاطب «وَلِرَبِّكَ فَاصْبِر» پیغمبر است و به مردم ربطی ندارد اما این [مورد]، ارتباط به مردم دارد». (بیانات رهبری، ۱۳۹۹/۱۲/۴)

بر این اساس، آنچه مشخص است اینکه، محور قوام و اضمحلال هر جامعه‌ای، سوی سایر توانمندی‌ها، در میزان استقامت اعضای آن جامعه نهفته است. جامعه‌ای که اعضای آن از تاب‌آوری بیشتری در مواجهه با مشکلات درونی و بیرونی برخوردار باشند، قطعاً به سرمنزل مقصود خواهد رسید. مسئله‌ای که در مطالب پیشین و مستند به بیانات رهبری و کلام الهی، تبیین شد. بنابراین، در شرایط کنونی، برای مقابله و موفقیت در برابر تحریم‌ها و مهم‌تر از آن، توسعه و پیشرفت اقتصادی، لازم است بر

تاب‌آوری اعضای جامعه به‌عنوان مهم‌ترین رکن مقاومت، تمرکز بیشتری صورت گیرد. چراکه عزت و استقلال به‌عنوان رکن تمدن نوین اسلامی، به این معنا خواهد بود که اساساً تمدن اسلامی در شرایط ذلت و وابستگی و تقلیدپذیری حاصل نمی‌شود و این عاملی است که موجب عدم‌شکست و آسیب‌ناپذیری ملت ایران خواهد شد. (شاکری زواردهی و مولوی وردنجانی، ۱۳۹۷: ۱۱۳)

البته مسئله مورد تأکید، فقط استقامت و شکیبایی بر مشکل ایجاد شده نیست، بلکه فرد باید حالت روحی حادث شده بر خود را تغییر دهد و نگذارد شرایط دشوار، او را از پای در آورد. افراد تاب‌آور به‌خوبی قادرند سلامت روانی خود را در مواجهه با شرایط استرس‌زا حفظ کنند و با کامیابی، شرایط سخت را پشت‌سر گذارند. در نتیجه، بالاتر بودن سطح تاب‌آوری در فرد، باعث می‌شود مشکلات هیجانی وی کاهش پیدا کرده و سریع‌تر به حالت طبیعی برگردد و شادکامی بیشتری را تجربه کند. (بهادری خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۲) روانشناسان، تاب‌آوری را توانایی فرد برای تطبیق، سازگاری و غلبه مناسب بر شرایط دشوار و تنش‌زا می‌دانند. (غیاثوند و عبدالشاه، ۱۳۹۴: ۱۷۲) از جمله مهم‌ترین آیاتی که این وجوب و ضرورت را بیان کرده، آیه ۲۸ سوره توبه است. خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ». (توبه / ۲۸) خداوند در این آیه با وجود اینکه حضور مشرکان برای مسلمانان در مسجدالحرام از لحاظ مادی می‌تواند سودمند باشد، دستور به عدم اجازه مشرکان به نزدیک شدن به مسجدالحرام را می‌دهد و به کسانی که نگران اخلال نظام اقتصادی خود پس از قطع رابطه با مشرکان و دشمنان هستند، متذکر می‌شود که با فضل‌اش باعث رونق و شکوفایی شرایط مسلمانان خواهد شد.

ب) پیشینه پژوهش

در این بخش، به برخی از پژوهش‌هایی که در طی سال‌های اخیر در حوزه اقتصاد مقاومتی با تأکید بر نقش مردم انجام شده اشاره می‌شود. اگر چه در بسیاری از این پژوهش‌ها، جنبه‌های ارزشی و اسلامی این پدیده مورد واکاوی قرار گرفته، اما تبیین مؤلفه‌های یکی از مهم‌ترین ارکان اقتصاد مقاومتی، یعنی تاب‌آوری اعضای جامعه، بسیار کم موردتوجه پژوهشگران قرار گرفته است. الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)، پژوهشی است که توسط سیف (۱۳۹۱) انجام شده است. مبتنی بر بیانات رهبری، در این پژوهش الگویی برای اقتصاد مقاومتی جمهوری ایران شامل مؤلفه‌های رشد اقتصادی، عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و فنریت اقتصادی پیشنهاد شده است. در پایان راهبردهای چهارگانه مقابله، خنثی‌سازی، جذب و ترمیم و پخش و تضعیف

منطبق بر مسئله تحریم اقتصادی غرب تشریح و مصادیق آنها معرفی شده است. یوسفی و غفاری (۱۳۹۵)، پژوهشی با عنوان «نقش مردم در اقتصاد مقاومتی، با تکیه بر بیانات مقام معظم رهبری» انجام دادند. آنها بر اساس نتایج خود گزارش می‌کنند نه تنها رهبری معتقد به مشارکت واقعی مردم در اقتصاد است، بلکه ایشان در بیانات خود، زوایای مختلفی از این موضوع را نیز تبیین کرده‌اند. از نظر ایشان، نظام جمهوری اسلامی، دارای یک ساخت حقیقی و یک ساخت حقوقی است. با توجه به ساخت حقوقی نظام اقتصادی، بخش تعاون، بیشترین سهم را در مشارکت مردم در اقتصاد دارد.

اسفندیاری صفا و دهقان (۱۳۹۵) در پژوهشی که به بررسی و تبیین مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری پرداخته است الگوی پارادایمی ارائه نموده‌اند که شاخصه‌های ۲۷ گانه‌ای برای اقتصاد مقاومتی در آن شناسایی شده است. برخی از این شاخصه‌ها عبارت‌اند از: اصلاح الگوی مصرف، اعتماد به نفس ملی، مدیریت مصرف، نکویش تجمل‌گرایی و قناعت. قاسمی و رجایی رامشه (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌ها، معیارها و شاخص‌های مردم‌محوری در اقتصاد مقاومتی» این‌گونه نتیجه‌گیری کرده‌اند که اقتصاد مقاومتی، ساختاری مردم‌محور دارد. بر همین اساس، مؤلفه‌های ساختار مردم‌محور در اقتصاد مقاومتی را شامل: تصمیم‌گیری و اراده مردم، سرمایه‌گذاری مردمی و مدیریت مردمی بنگاه‌های اقتصادی برشمرده‌اند. تیماس و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان «تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی با توجه به نهج‌البلاغه و سخنان مقام معظم رهبری»، استفاده از ظرفیت‌های مردمی و اصلاح الگوی مصرف را به‌عنوان برخی از مؤلفه‌ها و ارکان اقتصاد مقاومتی معرفی نموده‌اند. «بررسی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در گام دوم انقلاب»، عنوان پژوهشی است که توسط جمالی و خلیلی اشکذری (۱۴۰۱) انجام شده است. در این پژوهش، مردمی بودن به عنوان یکی از مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی مبتنی بر گام دوم انقلاب مطرح شده است.

ج) روش‌شناسی

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی است. چراکه از نتایج یافته‌های آن می‌توان در جهت تقویت و نهادینه‌سازی مؤلفه‌های انسان‌تاب‌آور در مسیر تحقق اقتصاد مقاومتی استفاده نمود. روش پژوهش بر مبنای پارادایم کیفی^۱ استوار بوده و از نظر ماهیت، توصیفی تحلیلی، از نوع تحلیل محتوا^۲ است. رویکرد به‌کار رفته نیز، از نوع استقرایی اندیشه‌نگارانه است. در دیدگاه کیفی، تحلیل محتوا یک ابزار تحقیق است که به‌منظور تعیین وجود کلمات و مفاهیم معین در متن و یا یک سری از متون، مورد استفاده قرار

1. Qualitative Paradigm.

2. Content Analysis.

می‌گیرد و سپس پیام‌های درون متن، نویسندگان، شنوندگان و حتی فرهنگ، زمان و عهده‌ی را که آن کلمات و مفاهیم، قسمتی از آن بوده را استنتاج می‌کند. در تحلیل محتوای کیفی، هدف، طبقه‌بندی اطلاعات به‌دست آمده از نسخ مصاحبه‌ها، پروتکل‌های مشاهدات و داده‌های به دست آمده از نوارهای ویدئو و ... است. (ادیب حاج باقری و همکاران، ۱۳۸۹)

در این پژوهش، به‌منظور گردآوری اطلاعات، از منابع کتابخانه‌ای برای تدوین مبانی نظری استفاده شده و برای جمع‌آوری داده‌ها، کلیه بیانات، نامه‌ها، ابلاغیه‌ها و احکام مقام معظم رهبری از سال ۱۳۸۹ (سال اصلاح الگوی مصرف) تا ۱۳۹۸ (سال رونق تولید) مدنظر قرار گرفت. بنابراین، جامعه پژوهش، کلیه بیانات ایشان در رابطه با مسائل اقتصادی در طی ده سال گذشته بوده و از این نظر، جامعه و نمونه بر هم منطبق هستند. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات، از روش تحلیل محتوای استقرایی بهره‌گیری شده بدین نحو که واحد ثبت، بیانات رهبری و واحد تحلیل، پاراگراف است. داده‌های مورد نیاز برای پژوهش، با استفاده از جستجوی موضوعی کلیدواژه‌های «اقتصاد»، «مقاومت اقتصادی»، «اقتصاد مقاومتی» و «جهاد اقتصادی» در بین بیانات مطرح شده، مبتنی بر فیش‌های مستخرج از پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار مقام معظم رهبری جمع‌آوری شده است. برای ارزیابی اعتبار علمی پژوهش، از سنجش معیارهای سه‌گانه قابلیت اعتبار، قابلیت اعتماد و قابلیت انتقال بهره‌گیری شده است. بدین‌منظور، ابتدا کلیدواژه «اقتصاد مقاومتی» در پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار رهبری جستجو شد. سپس با مطالعه تمام فیش‌های مربوط به این کلیدواژه در سایت مذکور، بیاناتی که با مضمون نقش مردم و تأکید بر ویژگی‌ها و ملزومات فردی در تحقق این مقوله مطرح شده بود، بررسی شد.

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. در اولین مرحله، پژوهش‌گر بدون اینکه با محدودیتی مواجه باشد کدهای اولیه را شناسایی و آنها را در مقوله فرعی جاگذاری می‌نماید. تعداد کدهای استخراج شده می‌تواند بسیار زیاد باشد و از این نظر نیز، پژوهش‌گر با محدودیتی مواجه نیست. در گام بعد، مقوله‌های فرعی حاصل شده از مرحله قبل، بر اساس تناسب محتوایی در مقوله‌های اصلی قرار می‌گیرند. حاصل نهایی کار، ایجاد چارچوبی نظری خواهد بود که تبیین‌گر الگوی حاصل از پژوهش است.

د) یافته‌های پژوهش

یافته‌ها نشان دادند که کدهای اولیه شامل هشت مقوله فرعی می‌شوند و هشت مقوله فرعی از چهار مقوله اصلی شامل اعتقادی (تقوا و توکل)، شناختی (بصیرت و هویت مستقل)، روانشناختی (خودباوری و امید به آینده) و رفتاری (پرهیز از اسراف، ایستادگی) تشکیل می‌شوند.

بیانات استخراج شده مورد بررسی قرار گرفتند و کدگذاری‌های اولیه صورت گرفت. جدول ۱ کدهای اولیه به همراه مقولات فرعی انسان تاب‌آور را نشان می‌دهد.

جدول ۱: مقوله‌های فرعی و کدهای اولیه الگوی انسان تاب‌آور مبتنی بر بیانات رهبری

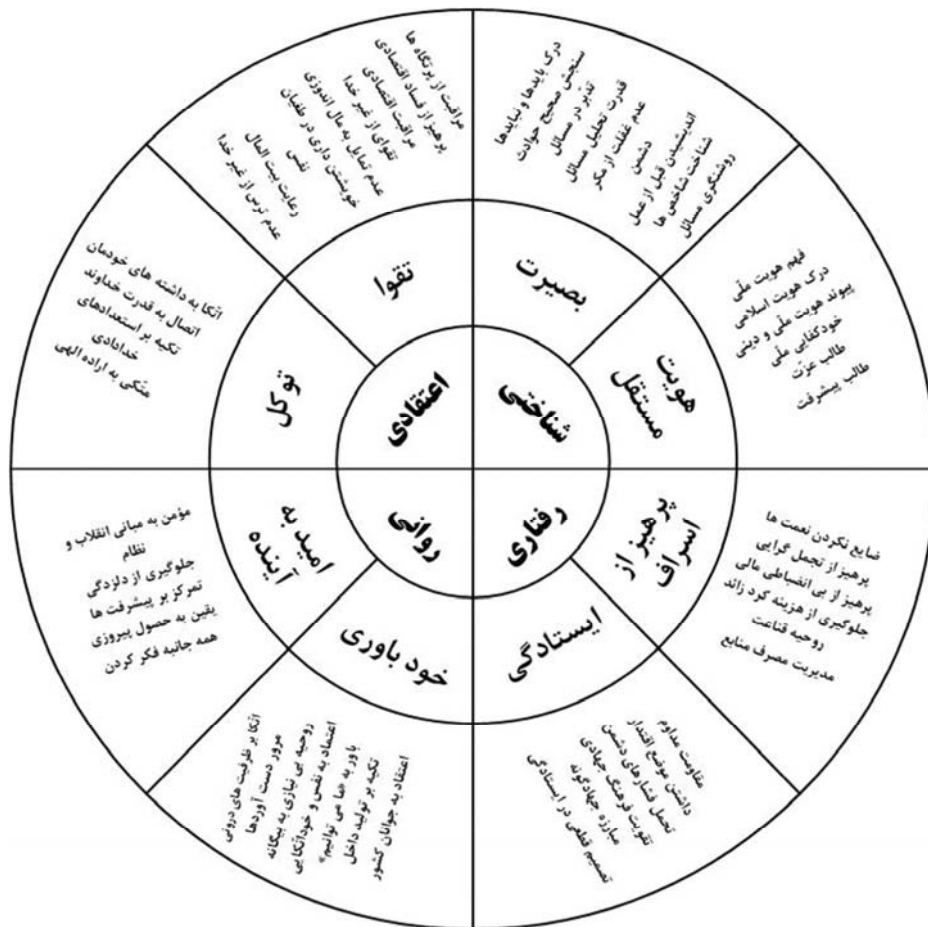
مقوله	کدهای اولیه	مقوله	کدهای اولیه	مقوله	کدهای اولیه
درک باید‌ها و نیاید‌ها	مراقبت از پرتگاه‌ها	ضایع نکردن نعمت‌ها	آتکا بر ظرفیت‌های درونی	تدبیر در مسائل	مراقبت از پرتگاه‌ها
قدرت تحلیل مسائل	پرهیز از فساد اقتصادی	پرهیز از تجمل‌گرایی	مرور دستاوردها	عدم غفلت از مکر دشمن	پرهیز از فساد اقتصادی
عدم غفلت از مکر دشمن	مراقبت اقتصادی	پرهیز از بی‌انضباطی مالی	روحیه بی‌نیازی به بیگانه	اندیشیدن قبل از عمل	مراقبت اقتصادی
اندیشیدن قبل از عمل	تقوای از غیر خدا	جلوگیری از هزینة کرد زائد	اعتماد به نفس و خوداتکایی	شناخت شاخص‌ها	تقوای از غیر خدا
شناخت شاخص‌ها	عدم تمایل به مال‌اندوزی	روحیه قناعت	باور به «ما می‌توانیم»	روشن‌گری مسائل	عدم تمایل به مال‌اندوزی
روشن‌گری مسائل	خویشترن‌داری در طغیان نفس	مدیریت مصرف منابع	تکیه بر تولید داخل		خویشترن‌داری در طغیان نفس
	رعایت بیت‌المال		اعتقاد به جوانان کشور		رعایت بیت‌المال
	عدم ترس از غیر خدا				عدم ترس از غیر خدا
استقامت مداوم	آتکا به داشته‌های خودمان	داشتن موضع اقتدار	مؤمن به مبانی انقلاب و نظام	فهم هویت ملی	آتکا به داشته‌های خودمان
تحمل فشارهای دشمن	اتصال به قدرت خداوند	تحمل فشارهای دشمن	جلوگیری از دل‌زدگی	درک هویت اسلامی	اتصال به قدرت خداوند
تقویت فرهنگ جهادی	تکیه بر استعدادها	تقویت فرهنگ جهادی	تمرکز بر پیشرفت‌ها	پیوند هویت ملی و دینی	تکیه بر استعدادها
مبارزه جهادگونه	خدادادی	مبارزه جهادگونه	یقین به حصول پیروزی	خودکفایی ملی	خدادادی
تصمیم قطعی در ایستادگی	متکی به اراده الهی	تصمیم قطعی در ایستادگی	همه‌جانبه فکر کردن	طالب عزت	متکی به اراده الهی
				طالب پیشرفت	

جدول ۲ نقل قول‌های منتخب از مقوله‌های فرعی را نشان می‌دهد.

**جدول ۲: نمونه‌ای از کد‌گذاری اولیه
و مقوله‌های فرعی به همراه نقل قول‌های منتخب**

مقوله فرعی	بیانات و نقل قول‌های منتخب	تاریخ بیانات
بصیرت	اقتصاد مقاومتی با واردات بی‌رویه نمی‌سازد، با ضعف تولید نمی‌سازد؛ تولید داخلی را قوی کنند. ادارات حکومتی و دولتی، محصول داخلی را بر محصول خارجی مشابه ترجیح بدهند.	۱۳۹۶/۱۰/۰۶
پرهیز از اسراف	اگر یک جامعه‌ای بخواهد از لحاظ استحکام درونی اقتصاد خود به نقطه‌ای برسد که آسیب‌پذیر نباشد، یکی از کارهای واجبی که باید انجام بدهد، این است که اسراف و زیاده‌روی و زیاد مصرف کردن و مانند اینها را کنار بگذارد.	۱۳۹۵/۰۶/۳۰
خودباوری	ستون فقرات اقتصاد مقاومتی، تولید داخلی است ... ما از درون باید رشد کنیم و بجوشیم و افزایش پیدا کنیم.	۱۳۹۳/۰۲/۱۰
تقوا	تقوای جامعه چیست؟ ... در بخش اقتصاد، تقوای جامعه عبارت است از اقتصاد مقاومتی.	۱۳۹۴/۰۴/۰۲
هویت مستقل	با این مسائلی که برای کشور پیش آمد، با این همه مشکلات، ... کشور توانسته است این دستاوردها را به دست بیاورد، اینها نیست جز اینکه کشور احساس هویت کرد؛ ملت ایران هویت خودش را فهمید.	۱۳۹۶/۰۳/۲۲
ایستادگی	مبارزه با یک ملت بصیر، ملت صبور، ملت آگاه، ملتی که جوانانش متکی به خدا و پایدار در این راهند، به جایی نمی‌رسد؛ آنها شکست می‌خورند، اما ملت ایران پیروز خواهد شد.	۱۳۹۰/۰۸/۱۱
امید به آینده	در یک برهه فشار، ناگهان یک امید و افری در دل شما به وجود می‌آید؛ این همان رزق الهی است. بنابراین اعتماد به کمک الهی؛ به‌کارگیری هوش و دانش که این هم یکی از ارکان مقاومت اقتصادی است که در جای خود شرح داده شد؛	۱۳۹۳/۰۲/۱۰
توکل	علاج مشکلات این کشور، در گرو جوشیدن اراده و استقامت از درون ملت است ... روحیه‌ها با توکل به خدا و اعتماد به نفس قوی.	۱۳۹۵/۰۸/۱۲

در ادامه مضامین اصلی، فرعی و کدهای اولیه در قالب شکل ۱ قابل مشاهده هستند.

شکل (۱): الگوی انسان تاب‌آور در راستای اقتصاد مقاومتی (برگرفته از یافته‌های پژوهش حاضر)

بحث و نتیجه

پژوهش حاضر در جهت کمک به تداوم گفتمان اقتصاد مقاومتی، به تبیین نشانه‌های انسان تاب‌آور بر اساس بیانات رهبری در این زمینه پرداخت. آن‌طور که در سخنان ایشان اشاره شده است، تحقق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، صرفاً با دستورالعمل و یا با اتخاذ صرف رویکردهای دولت‌محور امکان‌پذیر نیست. بلکه، مردم نقش محوری در اجرای این رویکرد دارند. از سویی، در جامعه اسلامی ایران، آنچه باعث تسریع و تقویت حرکت‌های مردمی می‌شود، پشتوانه‌های ارزشی و اعتقادی است. از این‌رو زمانی که اعضای جامعه به فهم عمیقی از وجود مبانی اقتصاد مقاومتی در مبانی ارزشی و اعتقادی برسند، زمینه هم‌سویی‌شان با برنامه‌ها بیشتر خواهد شد. چراکه در این صورت، رعایت این قواعد را جزئی از ایمان و اعتقاد تلقی کرده و با دل و جان در جهت تحقق آنها گام بر خواهند داشت. بنابراین، در پژوهش حاضر

تلاش شد با احصای ویژگی‌ها و مؤلفه‌های انسان تاب‌آور مبتنی بر بیانات رهبری، نقش آن در تحقق اقتصاد مقاومتی، تبیین شود. در همین راستا، نتایج پژوهش حاکی از شناسایی چهار مقوله اصلی و هشت مقوله فرعی شامل ابعاد شناختی (بصیرت و هویت مستقل)، رفتاری (پرهیز از اسراف، ایستادگی)، روان‌شناختی (خودباوری و امید به آینده) و اعتقادی (تقوا و توکل) بود که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند:

در بُعد شناختی، دو مقوله فرعی بصیرت و هویت مستقل شناسایی شدند:

بصیرت: یکی از مؤلفه‌های شناسایی‌شده برای انسان تاب‌آور در بُعد شناختی، بهره‌مندی از ویژگی بصیرت است. در مباحث قبلی بیان شد که هدف اصلی دشمن از فشار اقتصادی، صرفاً در تنگنا قرار دادن معیشت مردم نیست، بلکه ایجاد تردید ذهنی و عملی در نوع نگاه مردم نسبت به جریان و مسیر انقلاب است. در واقع شناخت باید‌ها و نبایدهایی که اعضای جامعه در حوزه اقتصادی باید به آنها پای‌بند باشند بسیار مهم است. بر همین اساس است که رهبری، در بخشی از بیانات‌شان تأکید ویژه‌ای بر «نبایدهای» اقتصاد مقاومتی دارند. آنجایی که می‌فرمایند: «نبایدهایش (اقتصاد مقاومتی) مهم‌تر است. یک کارهایی را نباید کرد. شناسایی این نبایدها خیلی مهم است. بعد جرئت اقدام این نبایدها خیلی مهم است». لذا فهم این موضوع، تاب‌آوری فردی در برابر فشارها را مضاعف خواهد کرد. شناخت درست از نادرست و سره از ناسره در گفتمان اقتصاد مقاومتی بسیار مهم است. دشمن می‌خواهد با اعمال فشار و تحریم، به صورت غیر مستقیم به مردم علامت دهد که اگر دست از روحیه انقلابی‌گری بردارید، ما هم شرایطی فراهم خواهیم کرد که رفاه اقتصادی، برای‌تان محقق شود. اینجاست که رهبری، با دوراندیشی به همه اعضای جامعه هشدار می‌دهد که مبدا شرایطی فراهم شود که حواشی بر متن غلبه نماید. فهم این موضوع نیاز به بصیرت و دوراندیشی مردم دارد و اگر محقق شود، تاب‌آوری ذهنی و روان‌شناختی اعضای جامعه را در پی خواهد داشت.

هویت مستقل: اینکه بیگانه بتواند به مردم کشور ما تلقین کند که دستیابی به رفاه بدون کمک آنها مقدور نیست و باید به کمک آنها وابسته باشند تا بتوانند رشد کنند، بذریعگی در جامعه را شکوفا می‌کند. در بیانات رهبری در رابطه با اقتصاد مقاومتی، هر جایی که از عزت ملی، سخن به میان آمده است، بر هویت درونی و مستقل نیز تأکید شده است. این مؤلفه با نتایج مطالعه قاضی و تاج‌آبادی (۱۳۹۵) که هویت مستقل را لازمه پیشرفت و یکی از مؤلفه‌های لازم جهت ساخت قدرت درونی و ایجاد اقتدار درون‌زا در اقتصاد مقاومتی معرفی می‌کند، هم جهت هست. بدین مفهوم که راه رسیدن به عزت ملی، از اتکاء بر ظرفیت‌های داخلی می‌گذرد. برای رسیدن به مبانی اقتصاد مقاومتی از قبیل این مؤلفه، اعضای جامعه اسلامی باید به این اعتقاد برسند که بدون وابستگی به دیگران، می‌توانند بر روی پای خود

بایستند. ظرفیت‌های این استقلال و عدم وابستگی در ابعاد مختلف جامعه وجود دارد. به‌ویژه به لحاظ دینی و اعتقادی، پتانسیل عظیمی به‌عنوان پشتوانه این رویکرد در ساختار جامعه نهفته است.

در بُعد رفتاری نیز مقوله‌های پرهیز از اسراف و ایستادگی، شناسایی شدند:

پرهیز از اسراف: این موضوع از آن جهت دارای اهمیت تلقی می‌شود که از بین ۲۴ بند سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، یک بند مجزا به این مؤلفه اختصاص یافته است: «مدیریت مصرف با تأکید بر اجرای سیاست‌های کلی اصلاح الگوی مصرف و ترویج مصرف کالاهای داخلی همراه با برنامه‌ریزی برای ارتقاء کیفیت و رقابت‌پذیری در تولید». این مؤلفه انسان تاب‌آور با نتایج مجدم و اسفندیاری (۱۳۹۲)، مبنی بر اهمیت نقش خانواده و به خصوص زن‌های خانه‌دار در سبک زندگی، مدیریت مصرف و پرهیز از اسراف هم راستاست. همچنین کریم و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود عدم اسراف را یکی از جنبه‌های اسلامی بودن اقتصاد مقاومتی عنوان می‌کنند. رهبری، در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، اهمیت موضوع اصلاح الگوی مصرف را بدین صورت تبیین نموده‌اند: «موضوع هشتم [از مؤلفه‌های سیاست‌های مقاومتی]، مسئله اصلاح الگوی مصرف است؛ مسئله صرفه‌جویی، پرهیز از ریخت‌وپاش، پرهیز از اسراف، پرهیز از هزینه‌کردهای زائد». پرهیز از اسراف به قوام و استحکام اقتصاد هر جامعه‌ای کمک خواهد نمود و در جامعه ایران، این موضوع از دو جنبه دارای اهمیت مضاعفی است. از سویی، جامعه دارای ساختار اسلامی بوده و حرکت آن نیز باید بر مدار اسلام و آموزه‌های اسلامی باشد و از طرفی، مبنای اقتصاد کشور بر بنیاد مقاومتی شکل گرفته و بر آن تأکید شده است. مسئله دیگری که این موضوع را از جهاتی دیگر پر اهمیت می‌کند، نقش آن در رونق تولید داخل است. معمولاً کسانی که اهل اسراف هستند، به مصرف کالاهای خارجی، بیشتر علاقه‌مند بوده و حتی به مصرف آن، مباحثات نیز می‌کنند. **ایستادگی:** نکته محوری اقتصاد مقاومتی، استقامت و ایستادگی بر مشکلات است. در بیانات رهبری، مکرر تأکید شده است که تنها راه پیروزی بر ترفندهای دشمنان، صبر، استقامت و ایستادگی است. ایشان هزینه‌های تسلیم شدن را بیشتر از هزینه‌های ایستادگی قلمداد نموده‌اند. در اقتصاد مقاومتی، این موضوع از اهمیت بیشتری برخوردار است. چراکه دشمن همواره برای اعمال فشارهای اقتصادی، از یک رویکرد سعودی و فزاینده استفاده نموده بدین مفهوم که هرچا متوجه شده‌اند در برابر ایستادگی و مقاومت مردم، آثار تحریم باب میل‌شان نبوده است، بر ابعاد آن افزوده‌اند به‌گونه‌ای که علی‌رغم ادعاهای واهی، حتی از تحریم‌های غذایی و دارویی نیز غفلت نکرده‌اند. بنابراین، وقتی اعضای جامعه، به عمق مفهوم ایستادگی و مقاومت بر مبنای اصول اعتقادی و اسلامی برسند، تاب‌آوری‌شان در برابر سختی‌ها و فشارها بیشتر خواهد شد و بر مقاومت‌شان افزوده می‌شود. در قرآن کریم نیز آمده است: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ (بلد / ۴)

انسان را در سختی آفریدیم» همچنین بارها به ما گوشزد کرده که سختی‌ها برای ابتلا و امتحان بندگان است. برای اینکه مؤمنان در برابر سختی‌ها درمانده نشوند و صبرشان را از دست ندهند، قرآن کریم رنج‌ها را موقتی و پایان‌پذیر می‌داند: «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا * إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا». دائمی دانستن راحتی به‌خاطر ایجاد تنبلی، انسان را از عمل دور نگه می‌دارد و مستمر دانستن رنج‌ها، توان عمل را از انسان می‌گیرد. در آیات دیگری از قرآن نیز این موضوع مورد تأکید قرار گرفته است. به‌ویژه در آیه ۱۵۵ سوره بقره، در شرایطی مشابه با موقعیت اقتصاد مقاومتی، اشاره شده است که: «قَطْعًا هَمَّهُ شَمَا رَا بَا چِزِیْ اَز تَرَس، گرسنگی، زیان مالی و جانی، و کمبود میوه‌ها آزمایش می‌کنیم و بشارت ده به استقامت‌کنندگان». و یا در آیه ۱۲۰ آل‌عمران، ایستادگی و مقاومت را تنها راه پیروزی بر نقشه‌های خائنانه دشمن معرفی نموده است: «اگر نیکی به شما برسد ناراحت می‌شوند، و اگر حادثه ناگواری برای شما رخ دهد خوشحال می‌گردند، (اما) اگر (در برابر آنها) استقامت و پرهیزگاری پیشه کنید نقشه‌های (خائنانه) آنها به شما زبانی نمی‌رساند». این مؤلفه با نتایج پژوهش حسین‌پور و همکاران (۱۳۹۵)، که خستگی‌ناپذیری را مؤلفه مدیریت جهادی و مرتبط با استراتژی‌های اقتصاد مقاومتی معرفی کردند، ارتباط نزدیکی دارد.

در بعد روانشناختی نیز دو مقوله خودباوری و امید به آینده شناسایی شد:

خودباوری: مؤلفه خودباوری در بسیاری از بیانات رهبری، محور تحقق اقتصاد مقاومتی قلمداد شده است. این موضوع از آن جهت دارای اهمیت است که می‌توان رذپای خودباوری را در بسیاری از شعارهای سال‌های اخیر رهبری مشاهده نمود. تقریباً در همه شعارهای اقتصادی سال‌های گذشته به این موضوع توجه ویژه‌ای شده است. چه آنجایی که در سال ۱۳۹۸ رونق تولید مدنظر بوده و چه زمانی که در سال ۱۳۹۹، جهش تولید مبنای کار قلمداد شده است. در مسیر اقتصاد مقاومتی، بر این نکته که استحکام ساخت درونی جامعه می‌تواند نقش مؤثر تسهیل‌گری در تحقق این امر داشته باشد، همواره مورد تأکید بوده است. تأکید بر هویت درونی کشور و ظرفیت‌های داخلی، نشان از آن دارد که مقام معظم رهبری، یکی از گذرگاه‌های مهم و اساسی موفقیت رویکرد مقاومتی راه، اتکای عمیق بر توانمندی‌های داخلی می‌دانند. این موضوع در قرآن این‌گونه مورد تأکید قرار گرفته است: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَيِّرُ مَا يَقَوْمٌ حَتَّىٰ يُعَيِّرُوا مَا يَأْتُسُّهُمْ». (رعد / ۱۱) از فحواى بیانات رهبری و پیام‌های قرآنی، این برداشت حاصل می‌شود که انسان برای دستیابی به کمال و سعادت، به خودباوری نیاز دارد. این مؤلفه با نتایج تحقیق حسینی و محبی (۱۳۹۷) که بیداری و خودباوری ملّی به عنوان اولین و مهم‌ترین جزء مدل پژوهش برگرفته از اندیشه امام خمینی علیه السلام می‌باشد، هم‌جهت است. همچنین، در پژوهش حسین‌پور، و همکاران (۱۳۹۵)، خودباوری به عنوان یکی از مؤلفه‌های مدیریت جهادی، رابطه معناداری با استراتژی‌های اقتصاد مقاومتی دارد که با نتایج پژوهش حاضر هم‌راستا است.

امید به آینده: در جای‌جای سخنان رهبری، به‌ویژه در دیدارهای ایشان با قشر جوان، لزوم حفظ امیدواری به آینده مورد تأکید قرار گرفته است. آنجایی که رهبری در دیدار با نخبگان و استعداد‌های برتر علمی (مهر ۹۷) می‌فرماید: «انقلاب و حرکت عظیم انقلابی کشور و حاکمیت تفکر انقلابی و اسلامی بود که کشور را حرکت داد و پیش برد؛ تا اینجا رسانده، به اوج هم ان‌شاءالله خواهد رساند، جهش‌هایی خواهیم داشت؛ ما هنوز اول راهیم. جوان با این امید باید حرکت کند؛ فرق می‌کند. کار علمی خب کار آسانی نیست، البته برای کسی که طالب علم است شوق‌انگیز است، اما کار سخت و دشواری است؛ پیشبرد کارها سخت است؛ این کار سخت اگر با امید همراه باشد پیش خواهد رفت». این موضوع از آن جهت مهم و قابل تأمل است که یکی از مهم‌ترین اهداف دشمن از فشارهای اقتصادی، از بین بردن امید مردم به آینده است.

در نهایت، مقوله‌های تقوا و توکل به‌عنوان ابعاد اعتقادی الگوی انسان تاب‌آور شناسایی شدند: **تقوا:** یکی از اهداف اصلی دشمنان از فشار اقتصادی بر ملت ایران، تغییر نوع نگاه آنها به نظام جمهوری اسلامی و قرار گرفتن در خلاف مسیر آن می‌باشد. در بیانات رهبری، این نکته با حساسیت خاصی مورد توجه قرار گرفته است. آنجایی که از تقوا در بخش‌های مختلف صحبت می‌کند، در حوزه اقتصاد، تقوای جامعه را پای‌بندی به اقتصاد مقاومتی قلمداد می‌کند. بنابراین، یکی از مهم‌ترین خصیصه‌هایی که اعضای جامعه را در برابر نیرنگ‌های اقتصادی دشمن مصون می‌کند تقوا و خود نگهدارندگی است. بدین مفهوم که در جامعه‌ای که از تقوای اقتصادی برخوردار است، دنیاطلبی، لذت‌طلبی و تجمل‌گرایی جایی ندارد. چراکه به‌دلیل تقوای پیشگی، همواره اعتقاد دارند که خداوند به اندازه‌ای که مقرر نموده است، روزی‌شان را در مسیرشان قرار می‌دهد. این موضوع در آیات ۲ تا ۴ سوره طلاق نیز مورد اشاره قرار گرفته است. آنجایی که می‌فرماید: «و هرکس از خدا پروا کند [خدا] برای او راه بیرون‌شدنی قرار می‌دهد (۲) و از جایی که حسابش را نمی‌کند به او روزی می‌رساند و هرکس بر خدا اعتماد کند او برای وی بس است خدا فرمانش را به انجام‌رساننده است به راستی خدا برای هر چیزی اندازه‌ای مقرر کرده است (۳) و هرکس از خدا پروا دارد [خدا] برای او در کارش تسهیلی فراهم سازد (۴)». در مطالعه حسین‌پور و صدیقی (۱۳۹۷) نیز تقوا به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مدیریت جهادی با اقتصاد مقاومتی دارای همبستگی هست که هم‌راستا با نتایج پژوهش حاضر هست.

توکل: از دیگر، مؤلفه‌هایی که برای پایداری در مسیر اقتصاد مقاومتی، تأکید وافر بر آن شده است، توکل و اتکال عمیق به عظمت خداوند قادر و تواناست. توکل زمانی حاصل می‌شود که افراد جامعه، به این یقین و باور قلبی برسند که غیر از خدا کسی نمی‌تواند بر آنها ضربه‌ای وارد نماید و بر همین اساس،

از تهدیدات بشری هراسی به خود راه نمی‌دهند. آنجایی که رهبری به آیه «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا، وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ» اشاره نموده و تأکید می‌فرمایند که وقتی به امداد غیبی از جانب پروردگار امیدوار می‌شوید، حتماً راهی نیز به سوی‌تان باز خواهد شد، تأکید بر اهمیت توکل است. مبتنی بر بیانات ایشان، فردی که در مسیر تحقق وعده‌های الهی گام برمی‌دارد، هرچه جلوتر می‌رود با پرتگاه‌های عمیق‌تری مواجه می‌شود و کسانی در این مسیر، مقصد را با موفقیت به پایان می‌برند که از عمق وجود، بر انصار الهی امیدوار باشند. در سوره طلاق، آیه ۳ می‌توان یکی از این زیباترین تعبیر نسبت به این مفهوم را یافت، آنجایی که خداوند می‌فرماید: «وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا». نگاه اسلام به اقتصاد، برکت‌محور است و این برکت را خداوند عطا می‌کند. وقتی انسان، توکل واقعی و قلبی داشته باشد، برکت بر زندگی‌اش جاری می‌شود و خدشه‌های ظاهری اقتصادی، نمی‌تواند هول و هراسی بر دلش بیفکند. بنابراین، کسی که بر خدا توکل کند، تمام آموزش را از ابتدا تا انتها به خدا سپرده و این اطمینان در دلش حاصل خواهد شد که خداوند بهترین‌ها را برایش مقدر خواهد ساخت، اگرچه در ظاهر کاستی‌ها و ناملایمتهایی باشد. این مؤلفه در مطالعه الهیاری و همکاران (۱۳۹۶) به عنوان یکی از مؤلفه‌های جهادی بودن منابع انسانی از منظر قرآن کریم نیز عنوان شده است.

در پایان و بر مبنای نتایج پژوهش حاضر، تأکید می‌شود که تحقق اهداف و آرمان‌های اقتصاد مقاومتی، تا حد بسیار زیادی به نحوه زیست و ویژگی‌های فردی و اعتقادی اعضای جامعه بستگی دارد. در آیه ۸۴ سوره اسراء نیز این موضوع که افراد بر اساس ساختار روانی و بدنی خود عمل می‌کنند اشاره شده است: «قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا». البته وظیفه دولت به عنوان یکی دیگر از ارکان نهاده‌سازای اقتصاد مقاومتی کاملاً پابرجا بوده و در بیانات رهبری نیز مورد تأکید قرار گرفته است. اگر این حرکت و رویکرد در نظام جمهوری اسلامی که دارای مبانی مکتبی و اعتقادی برای تحقق اقتصاد مقاومتی است، با موفقیت پیاده‌سازی شود، می‌تواند الگوی کاهش فشارهای ناشی از تحریم برای سایر کشورها نیز باشد. بنابراین، برای تحقق این مهم پیشنهاد می‌شود نهادهای مختلف دینی، فرهنگی و اجتماعی تلاش نمایند انگیزه‌ها و ارزش‌های اسلامی - ایرانی اقتصاد مقاومتی مورد توجه عموم مردم قرار گیرد تا بتوان از فرازونشیب‌های حاصل از جنگ اقتصادی دشمنان، در وهله اول به سلامت عبور کرد و در وهله دوم به‌عنوان یک قدرت خودکفای جهانی، نظام جمهوری اسلامی را مطرح نمود و رفاه و شرایط زندگی مطلوب را بدون توجه به فشارهای تحریمی برای مردم فراهم کرد. در انتها، به محققان آتی پیشنهاد می‌شود الگوی انسان تاب‌آور برگرفته از نظرات مقام معظم رهبری

در این پژوهش را با دیدگاه و نظرات دیگر علما و دانشمندان اسلام مقایسه کنند. همچنین پیشنهاد می‌شود مؤلفه‌های انسان تاب‌آور در قرآن کریم شناسایی شود و مصادیق آنها در روایات و احادیث مورد بررسی قرار گیرد.

منابع و مأخذ

قرآن کریم

۱. ادیب حاج باقری، محسن؛ سرور پرویزی و مهوش صلصالی، ۱۳۸۹، *روش‌های تحقیق کیفی*، تهران، نشر بشری.
۲. اسفندیاری صفا، خسرو و حبیب‌الله دهقان، ۱۳۹۵، «مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری (حفظه‌الله)»، *تشریح مدیریت نظامی*، دوره ۱۶، ش ۶۱، ص ۸۴ - ۶۰.
۳. بهادری خسروشاهی، جعفر؛ جلیل باباپور خیرالدین و حمید پورشریفی، ۱۳۹۴، «رابطه تاب‌آوری و منبع کنترل با شادکامی دانشجویان»، *پژوهش‌های روان‌شناختی*، دوره ۱۸، ش ۲، ص ۱۲۷ - ۱۱۴.
۴. پایگاه دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای: www.khameni.ir.
۵. تیماس، کلثوم؛ زینب خسروی‌نیا و آسیه گلستانی، ۱۴۰۰، «تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی با توجه به نهج‌البلاغه و سخنان مقام معظم رهبری»، *مطالعات حدیث پژوهی*، سال ششم، ش ۱۲، ص ۴۵ - ۲۵.
۶. جمالی، یعقوب و محمدجمال خلیلیان اشکذری، ۱۴۰۱، «بررسی مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در گام دوم انقلاب»، *تشریح معرفت*، سال سی و یکم، ش ۱، پیاپی ۲۹۲، ص ۹۶ - ۸۵.
۷. حسین‌پور، داود و رامین صدیقی، ۱۳۹۷، «بررسی رابطه مدیریت دانش و مدیریت جهادی با اقتصاد مقاومتی، *مدیریت توسعه و تحول*، ش ۳۴، ص ۴۱ - ۲۵.
۸. حسین‌پور، داوود؛ بهروز رضائی‌منش و حمیدرضا محمدی سیاه‌بومی، ۱۳۹۵، «رابطه مدیریت جهادی و استراتژی‌های اقتصاد مقاومتی»، *پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، دوره ۲۴ ش ۷۹، ص ۱۲۲ - ۹۹.
۹. حسینی، سید حسین؛ و محمدتقی محبی، ۱۳۹۷، «نقش بیداری و خودباروری ملی در تحقق الگوی اقتصاد مقاومتی مبتنی بر اندیشه امام خمینی (ره)»، *پژوهش‌های اقتصاد مقاومتی*، سال ۳، ش ۵، ص ۳۲ - ۹.
۱۰. سیف، اله‌مراد، ۱۳۹۱، «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبنتی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)»، *آفاق امنیت*، دوره ۵، ش ۱۶، ص ۲۲ - ۵.

شناسایی و تبیین الگوی انسان تاب‌آور در رویکرد اقتصاد مقاومتی □ ۱۱۷

۱۱. شاکری زواردهی، روح‌الله؛ عیسی مولوی وردنجانی، ۱۳۹۷، «آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی و تحقق تمدن نوین دینی با تأکید بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای»، *نشریه مطالعات انقلاب اسلامی*، سال پانزدهم، ش ۵۵، ص ۹۹ - ۱۲۰.
۱۲. غیاثوند، ابوالفضل و فاطمه عبدالشاه، ۱۳۹۴، «مفهوم و ارزیابی تاب‌آوری اقتصادی ایران»، *فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی*، دوره ۱۵، ش ۵۹، ص ۱۸۷ - ۱۶۱.
۱۳. قاسمی، علی؛ سید محمدکاظم رجایی رامشه، ۱۳۹۹، «مؤلفه‌ها، معیارها و شاخص‌های مردم‌محوری در اقتصاد مقاومتی»، *معرفت*، سال بیست و نهم، ش ۲۷۲، ص ۶۹ - ۶۱.
۱۴. قاضی میرسعید، سید علیرضا و حسین تاج‌آبادی، ۱۳۹۵، «مفهوم توسعه و پیشرفت در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله)»، *مدیریت اسلامی*، سال ۲۴، ش ۳، ص ۵۶۳ - ۵۲۱.
۱۵. کریم، محمدحسین؛ محمود صفدری نهاد و مسعود امجدی‌پور، ۱۳۹۳، «توسعه کشاورزی و اقتصاد مقاومتی، جایگزین نفت»، *فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان*، سال ۲، ش ۶، ص ۳۴۳ - ۳۰۱.
۱۶. مجدم، صادق و علی‌اصغر اسفندیاری، ۱۳۹۲، «تأثیر و نقش زنان جامعه اسلامی در سبک زندگی و تولید ملی با رویکرد اقتصاد مقاومتی»، *همایش ملی نقش سبک زندگی در اقتصاد مقاومتی*، جهاد دانشگاهی واحد البرز.
۱۷. یوسفی، احمدعلی و مجتبی غفاری، ۱۳۹۵، «نقش مردم در اقتصاد مقاومتی، با تأکید بر بیانات رهبر معظم انقلاب»، *دو فصلنامه پژوهش‌های اقتصاد مقاومتی*، سال ۱، ش ۱، ص ۱۵۶ - ۱۲۷.

